

University of Groningen

Changing prejudice in Hungary. A study on the collapse of state socialism and its impact on prejudice against Gypsies and Jews

Postma, Koos André

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1996

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Postma, K. A. (1996). *Changing prejudice in Hungary. A study on the collapse of state socialism and its impact on prejudice against Gypsies and Jews*. Thesis.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Aan het einde van de jaren tachtig vonden er ingrijpende veranderingen plaats in Oost-Europa. Socialistische volksrepublieken veranderden in parlementaire democratieën, terwijl centraal geleide economieën plaats moesten maken voor meer marktgerichte. Beide processen, die in hoge mate met elkaar samenhangen, beïnvloeden nog dagelijks het leven van de meeste mensen. Voor een groot aantal betekenen ze wellicht een verbetering van de levensstandaard, maar voor velen zijn de omstandigheden tot nog toe waarschijnlijk alleen maar verslechterd.

Vrijwel gelijktijdig met het begin van de snelle omwentelingen verschenen er berichten in kranten, boeken en op televisie, waarin een toename van vooroordelen ten opzichte van minderheden in Oost-Europa werd gesignaleerd. Tot op de dag van vandaag wordt het publiek met dergelijke berichtgeving geconfronteerd. Een en ander kan variëren van persoonlijke impressies tot wetenschappelijke analyses, waarbij vooral historici een prominente rol spelen. Hun argumenten worden ondersteund door verschillende gebeurtenissen in de regio: van gewapende conflicten in voormalig Joegoslavië en Sowjet Unie, acties van rechtsradicalen in met name de voormalige DDR, tot en met het electorale succes van Zjirinovski in Rusland.

In deze studie werden bevindingen gerapporteerd van een sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar vooroordelen ten opzichte van zigeuners en joden in Hongarije, een land dat als lid van het voormalige Warschaupact de hierboven beschreven problematiek ook aan den lijve heeft ondervonden. Hongarije kan exemplarisch worden genoemd voor Oost-Europa, echter zonder daarbij de eigen specifieke positie te ontkennen. Het land heeft daarbij als voordeel dat het een goede traditie heeft op het gebied van sociaal-wetenschappelijk onderzoek, en er relevante gegevens voorhanden en toegankelijk zijn.

Er werd met dit onderzoek beoogd de volgende, meer specifieke onderzoeksvragen te beantwoorden:

1. *Is er sprake van verandering in de mate van vooroordelen ten opzichte van zigeuners en joden in Hongarije sinds de veranderingen in het politieke en economische systeem?*
2. *In hoeverre kunnen eventuele veranderingen in de mate van vooroordelen ten opzichte van zigeuners joden in Hongarije worden verklaard door de veranderingen in het politieke en economische systeem?*

Achtergrond

In het tweede hoofdstuk werd een overzicht gegeven van de geschiedenis van Hongarije, waarvan de annalen teruggaan tot de Oudheid. Hongarije is een Midden Europees land dat zich veelal op West-Europa heeft georiënteerd. Maar het land kende ook allerlei Oosteuropese invloeden, waarbij met name valt te denken aan de maatschappelijke structuur, die tot in de vorige eeuw een feodaal karakter heeft gehad. Na de Tweede Wereldoorlog werd Hongarije een satelliet van de Sowjet Unie. De Hongaarse samenleving ontwikkelde zich van een Stalinistische volksrepubliek tot een gematigd lid van het Oostblok. Vergeleken met andere communistische landen in Oost-Europa was de atmosfeer in Hongarije sinds de jaren zeventig tamelijk mild. Onder toenemende druk van de economische achteruitgang introduceerde de regering in de jaren tachtig op beperkte schaal een aantal marktgerichte hervormingen. Dit proces werd enorm geïntensiveerd aan het einde van dit decennium, toen snelle omwentelingen Oost-Europa op zijn kop zetten. Deze snelle veranderingen in Hongarije werden omschreven als een 'vreedzame revolutie', waardoor een parlementaire democratie werd gevestigd. Echter, voor een modale Hongaar beïnvloedden de veranderingen vooral de sociaal-economische situatie. De ongelijkheid in de Hongaarse maatschappij nam toe en veel burgers zagen verslechtingen in hun dagelijks bestaan tegemoet.

De achtergronden van de zigeuners en joden in Hongarije werden in hoofdstuk drie geschetst. Beide groepen kennen een aanzienlijke, maar zeer uiteenlopende traditie in de Hongaarse samenleving. De meeste zigeuners hebben door de eeuwen heen hoofdzakelijk deel uitgemaakt van de onderste lagen van de maatschappij. Deze achtergestelde positie behielden ze ook onder het communisme, ofschoon in die periode wel een aantal verbeteringen werd ingevoerd. De post-communistische tijd bracht een aantal nieuwe, negatieve invloeden voor de zigeuner bevolking in Hongarije. Werkloosheid op grote schaal trof met name mensen uit achtergestelde groepen, en veel acties van rechts-radicalen - een nieuw fenomeen in Hongarije - waren gericht tegen zigeuners.

Al eeuwenlang maken joodse burgers deel uit van de Hongaarse samenleving. Aanvankelijk leidden joden een tamelijk marginaal bestaan, maar door een verregaande emancipatiegolf in de negentiende eeuw assimileerden ze vrijwel volledig in de Hongaarse maatschappij. Joodse burgers werden prominent op het gebied van het bankwezen, de industrie, binnen de vrije beroepen en in intellectuele kringen. Echter, aan het einde van deze eeuw kwamen de eerste serieuze tekenen van antisemitisme bovendrijven. In de twintigste eeuw groeiden deze sentimenten uit tot een politieke factor van betekenis. Gedurende het interbellum werden wetten aangenomen, die tegen joden waren gericht. Ook de joodse bevolking in Hongarije werd tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Holocaust gedecimeerd: van de 600.000 joden

overleefden de commur geassocieer konden ant men in di Hongaarse

Theorie en

Voor het maatschap bestaande psycholoog geven van maat werd gea elkaar aa integreren uitgangsp minste t waarderij ondersch schaars g van soci voldoen; ander or

De tussenlij van een kan w aangesc instrum is om v instrum werden De econor econor voor inkom dienst nen o

overleefden slechts 100.000 de oorlog. Vanwege hun prominente plaats binnen de communistische partij werden joden na de oorlog door velen - abusievelijk - geassocieerd met communisme. Na de instorting van het staatsocialisme konden antisemitische geluiden worden gehoord binnen rechtse kringen, waar men in dit verband klaagde over een internationale samenzwering tegen de Hongaarse samenleving.

Theorie en hypothesen

Voor het formuleren van hypothesen over de relatie tussen snelle maatschappelijke veranderingen en de toe- of afname van vooroordelen moesten bestaande theoretische inzichten verder worden ontwikkeld. Met name sociaal-psychologische theorieën hebben aangetoond een goede verklaring te kunnen geven van het ontstaan van vooroordelen, maar de manier waarop de invloed van maatschappelijke omstandigheden op dit ontstaansproces was uitgewerkt, werd geacht voor verbetering vatbaar te zijn. In hoofdstuk vier is getracht de elkaar aanvullende ideeën uit psychologische en sociologische theorieën te integreren, waarbij het concept van structureel veroorzaakte motivatie het uitgangspunt was. Er werd aangenomen dat individuen gemotiveerd zijn om ten minste twee ultieme doelen te bereiken, namelijk: *fysiek welzijn* en *sociale waardering*. Vervolgens werden drie soorten van sociale waardering onderscheiden: *status* betekent sociale waardering door het bezitten van een schaars goed, zoals geld, kennis en macht; *gedragsbevestiging* is het ontvangen van sociale waardering door aan de verwachtingen van relevante anderen te voldoen; *positief affect* is sociale waardering die wordt verkregen doordat een ander om de persoon geeft.

De ultieme doelen kunnen worden gerealiseerd door te trachten tussenliggende of instrumentele doelen te bereiken. Bijvoorbeeld, het hebben van een baan is een bron van inkomsten waarmee onder andere fysiek welzijn kan worden verkregen. Met het verdiende geld kunnen zaken worden aangeschaft die het leven veraangenamen, zoals een auto. De baan zelf is een instrument voor het verkrijgen van status, hetgeen betekent dat werk een middel is om waardering van anderen te krijgen. De tussenliggende doelen zijn in feite instrumenten die de ultieme doelen kunnen 'produceren'. Deze instrumenten werden *sociale productiefuncties* genoemd.

De systeemveranderingen in Hongarije hebben voornamelijk de sociaal-economische situatie van de burgers beïnvloed, of anders gezegd: de sociaal-economische veranderingen waren van invloed op de sociale productiefuncties voor het bereiken van fysiek welzijn en sociale waardering. Verlies aan inkomsten betekent dat mensen minder geld kunnen besteden aan goederen en diensten die voor fysiek welzijn zorgen. Verslechterde omstandigheden betekenen ook een verlies aan sociale waardering. Een toenemende maatschappelijke

ongelijkheid duidt erop dat de relatieve verschillen tussen mensen met betrekking tot het bezit van statusgoederen als inkomen en werk groter zijn geworden. Tevens zijn armoede en werkloosheid geen middelen tot het verwerven van gedragsbevestiging in een samenleving waar particuliere consumptie en het hebben van meerdere banen een deugd lijken te zijn. Volgens bestaande inzichten is niet-gecompenseerd verlies voor individuen een belangrijke drijfveer om tot actie over te gaan. Mensen zullen in dat geval proberen het verlies te reduceren of te compenseren. Dit streven werd verondersteld gepaard te gaan met twee mechanismen die vooroordelen genereren.

Een eerste mechanisme is het gevolg van de neiging van mensen om een oorzaak voor het verlies aan te wijzen. Vaak worden externe - i.c. buiten de persoon gelegen - factoren gezien als veroorzakers van het verlies, zoals een krappe arbeidsmarkt of een hoge inflatie. Maar ook een minderheidsgroep kan als object dienen voor deze vorm van zogenaamde causale attributie, bijvoorbeeld: 'Zigeuners worden sterk bevoordeeld in vergelijking met andere groepen in de samenleving.' Naarmate een minderheidsgroep meer opvalt in een maatschappij en naarmate er een belangenconflict bestaat tussen deze groep en de dominante groep, is het waarschijnlijker dat deze minderheid wordt gezien als externe veroorzaker van het verlies. Er bestaat veelal een hiërarchische voorstelling van de posities die groepen in een samenleving innemen, de zogenaamde ethnische hiërarchie. Deze collectieve representatie is dus zeer bevordelijk voor het kiezen van externe veroorzaker; in dat geval fungeert de minderheidsgroep als zondebok die wordt verweten debet te zijn aan de verslechterde omstandigheden. Vooroordelen spelen een rol in de vorm van foutieve attributies.

Er werd echter nog een tweede mechanisme verondersteld waardoor vooroordelen tegen minderheidsgroepen worden versterkt. Individuen identificeren zich met de groep waartoe ze behoren en proberen vervolgens door middel van vergelijkingsprocessen de eigen groep positief te onderscheiden van de andere groepen. Dit vergroot het gevoel van eigenwaarde, hetgeen kan worden gezien als een vorm van produktie van sociale waardering. Wanneer het onderscheid niet meer positief uitvalt en van zelfwaardering geen sprake meer kan zijn, zal men een alternatieve manier zoeken om de sociale waardering te verhogen. Bijvoorbeeld: mensen maken vergelijkingen op grond van etniciteit in plaats van sociaal-economische klasse. Door een andere, ethnische groep als slecht af te schilderen, kan de eigen groep zich relatief superieur wanen, waardoor de zelfwaardering ten minste binnen de eigen groep wordt verhoogd. Dit wordt *negatieve produktie van sociale waardering* genoemd. Een *positieve produktie van sociale waardering* wordt verkregen door de eigen groep als zeer gunstig te beschrijven.

Op grond van deze theoretische overwegingen werden de volgende hypothesen geformuleerd:

- Naar
versle
socia

1 V

2 1

- Naar
versi
soci

3

4

5

In hoof
deze h
beschre

Onder

Om v
inform
materi
voorh
adequ
popul
bruik
door
besta
I
voor
uitge
(mir
steel
War
blev
mee

- *Naarmate personen meer geconfronteerd worden met niet-gecompenseerde verslechtingen van hun sociale produktiefuncties voor het verkrijgen van sociale waardering en fysiek welzijn:*

1 *Wijzen ze eerder zigeuners aan als veroorzakers van dit verlies;*

2 *Wijzen ze eerder joden aan als veroorzakers van dit verlies.*

- *Naarmate personen meer geconfronteerd worden met niet-gecompenseerde verslechtingen van hun sociale produktiefuncties voor het verkrijgen van sociale waardering:*

3 *Is hun opinie over zigeuners negatiever;*

4 *Is hun opinie over joden negatiever;*

5 *Is hun opinie over Hongaren positiever.*

In hoofdstuk vijf werd uiteengezet hoe de gegevens waren verzameld waarmee deze hypothesen moesten worden getoetst. De daadwerkelijke toetsing werd beschreven in hoofdstuk zes.

Onderzoeksonwerp en data

Om veranderingen te kunnen meten, moest gebruik worden gemaakt van informatie die verzameld was op verschillende momenten. Echt veel bruikbaar materiaal uit de periode van voor de transformatie, dus van voor 1989, was niet voorhanden. De meeste bestanden die konden worden getraceerd waren niet adequaat genoeg: ofwel het aantal variabelen was zeer gering, ofwel de populatie betrof een zeer beperkte groep. Gelukkig werd toch nog een zeer bruikbare dataset aangetroffen. Toeval speelde hierbij een belangrijke rol, doordat het bestand niet geregistreerd was in de data-archieven en dus via de bestaande kanalen moeilijk te achterhalen.

Deze eerste dataset stamde uit 1987. In dat jaar werd door MKI, het voormalige, nationale onderzoeksinstituut voor publieke opinie, een survey uitgevoerd, met als onderwerp de nationale identiteit en opinies over allerlei (minderheids)groepen. Er werd gebruik gemaakt van een representatieve steekproef (N=1000) uit de Hongaarse bevolking van veertien jaar en ouder. Wanneer alle respondenten die jonger zijn dan 18 jaar werden verwijderd, bleven er 900 personen over. In dit onderzoek werden deze gegevens als eerste meetpunt gebruikt.

Deze dataset uit 1987 bevatte veel informatie die voor de vraagstelling relevant was. Om een oordeel over veranderingen te kunnen geven, zijn vele van de 1987-vragen in het kader van dit onderzoek in 1992 herhaald. Deze tweede set was onderdeel van een grote Omnibus-survey (N=1200) uit oktober 1992, uitgevoerd door Medián Kft., een onderzoeksbureau in Boedapest, dat gespecialiseerd is in publieke-opinieonderzoek.

Deze twee bestanden - met informatie van twee verschillende momenten en een tussenliggende periode van vijf jaar - leverden voldoende materiaal om de eerste onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden. Voor de tweede onderzoeksvraag schoten ze echter tekort. Immers, om vast te kunnen stellen of individuele toename van onzekerheid ook samenhangt met een individuele toename van vooroordelen, zijn alleen panel-data geschikt. Een ander probleem was het ontbreken van gegevens in de dataset van 1987 over het oordeel van de respondenten betreffende hun sociaal-economische situatie. Deze set bevatte ook geen data met betrekking tot vooroordelen tegen joden. Vandaar dat werd besloten om in het kader van dit onderzoek de respondenten uit de Omnibus-survey van 1992 in oktober 1993 nogmaals dezelfde vragen voor te leggen. 657 van de 1200 respondenten gaven in 1993 uiteindelijk gehoor aan de oproep zich weer te laten interviewen, wederom door Medián.

Een voordeel bij het gebruik van dit panel was dat veranderingen op zowel individueel als op steekproefniveau geanalyseerd konden worden. In dit onderzoek werd de eerste, beschrijvende vraag alleen met betrekking tot de zigeuners beantwoord aan de hand van de drie datasets uit 1987, 1992 en 1993; de tweede, verklarende vraag had voornamelijk alleen betrekking op het panelonderzoek van 1992-1993.

Resultaten

De variabelen waarmee de theoretische concepten werden gemeten, bestonden uit antwoorden op uitspraken en uit geselecteerde kaartjes met daarop eigenschappen die de respondent karakteristiek achtte voor een bepaalde groep. Schaaltechnieken werden toegepast om het aantal variabelen te reduceren en om betrouwbare schalen te verkrijgen. Door middel van variantie-analyses werden de hypothesen getoetst, waarbij de volgende controlevariabelen werden gebruikt: cognitieve complexiteit, status, leeftijd, geslacht, godsdienst, urbanisatie en mate van contact met minderheidsgroep.

De analyses leverden twee bevindingen op die niet waren voorzien. De eerste kwam aan het licht na bestudering van de scores op de vragen die betrekking hadden op de zigeuners. Na een vergelijking tussen deze scores uit 1987 en die uit 1992/1993 bleek, dat - daar waar een toename van vooroordelen werd verwacht - Hongaren in het algemeen milder waren geworden in hun

oordeel o
zigeuners

Een a
de hypothe
1993. De
verslechter
verandering

Vanwege
uitgebreid
gemaakt
theoretisch
materiaal
assumptie
personen
politici o

And
verder
initiatief

Samenvatting

oordeel over zigeuners. Deze trend kwam bij zowel de uitspraken over de zigeuners als de methode van selectie van kaartjes naar voren.

Een andere, onvoorziene bevinding betrof de uitkomst van de toetsing van de hypothesen, waarbij gebruik werd gemaakt van de panelgegevens van 1992-1993. De hypothesen werden *niet* geconfirmeerd. Dit betekende dat een verslechterde sociaal-economische positie niet ondubbelzinnig leidde tot een verandering van vooroordelen tegen zigeuners en joden.

Vanwege deze opmerkelijke resultaten werd deze studie besloten met een uitgebreide discussie in hoofdstuk zeven. Er werden verscheidene opmerkingen gemaakt over de methodologische kant van het onderzoek. Ook werd een aantal theoretische aanpassingen gesuggereerd. Met behulp van beperkt empirisch materiaal kon een aantal voorlopige toetsen worden verricht op alternatieve assumpties. Het meest significante resultaat was de bevestiging van het idee, dat personen in een verslechterde sociaal-economische positie negatiever over politici oordelen.

Andere opmerkingen in dit hoofdstuk waren bedoeld ter ondersteuning van verder onderzoek op dit gebied. Het verdient aanbeveling om nieuwe initiatieven in deze richting te ontwikkelen.